

УДК 378.04:159.9]:331.5«364/366»

DOI [HTTPS://DOI.ORG/10.33989/2075-146X.2024.34.317982](https://doi.org/10.33989/2075-146X.2024.34.317982)

ОЛЕГ ДІДЕНКО

ORCID: 0009-0006-8622-4938

Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

СВІТЛАНА ЯЛАНСЬКА

ORCID: 0000-0003-3289-5331

ВОЛОДИМИР АНУШКЕВИЧ

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ЗАТРЕБУВАНИХ НА РИНКУ ПРАЦІ В МОВАХ ВОЄННОГО ТА ПОВОЄННОГО ЧАСУ

Умови воєнного часу ставлять нові вимоги щодо підготовки психологів, які мають володіти інструментарієм роботи у складних життєвих ситуаціях. Професійна підготовка фахівців допомагаючих професій в освітньому закладі не повинна обмежуватися вивченням традиційного психологічного інструментарію, звичними підходами щодо методів роботи з різними категоріями осіб. Метою статті є здійснення логіко-психологічного аналізу проблеми підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу, розкриття результатів опитування здобувачів вищої освіти щодо важливих на сьогодні компетентностей психологів, визначення рекомендацій з підготовки фахівців, які здійснюватимуть ефективну діяльність у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості, тощо. Серед рекомендацій: під час організації освітнього процесу варто здійснювати акцент на формуванні знань і навичок, які сприятимуть роботі психолога працювати у складних/кризових умовах; вміння надавати першу психологічну допомогу в екстремальних ситуаціях, розуміння загальних принципів роботи з гострою реакцією на стрес, здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти методичним інструментарієм з відновлення психічного здоров'я різних категорій осіб.

Ключові слова: *майбутній психолог, підготовка, освітній процес, фахові компетентності, результати навчання, психологічна підтримка, психічне здоров'я.*

Постановка проблеми. Насьогодні надзвичайно важливою є підготовка психологів, які володіють професійними компетентностями необхідними для здійснення фахової психологічної підтримки різних груп населення в умовах воєнного та повоєнного часу. Тож під час організації освітнього процесу варто здійснювати акцент на формуванні програмних результатів навчання, які сприятимуть у подальшому ефективній діяльності майбутнього психолога у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми професійної підготовки психологів в Україні присвячено науковим дослідженням вітчизняних учених: проблеми професійної підготовки психологів (Панок В. Г.); інтеграція національних та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки (Данилюк І. В., Литвин С. В.); особливості підготовки психологів для правоохоронної та судової діяльності (Костицький М. В.); труднощі науково-дослідницької діяльності майбутніх психологів (Зінченко О. В.) та ін. Також питання підготовки майбутніх психологів піднімаються зарубіжними вченими: твердження про цінності моделі консультаційної психології, поточне використання та майбутні напрямки (Bieschke, & Mintz, 2012); проблематика совісті: складне та важливе питання в освіті і підготовці психологів (Erickson Cornish, Riva, & Smith, 2015).

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз проблеми підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці в умовах воєнного та повоєнного часу, представити методичні рекомендації з підготовки психологів, які здійснюватимуть ефективну діяльність у кризових ситуаціях, з соціально-психологічної реабілітації, підтримки психічного здоров'я населення, розвитку життєстійкості, тощо.

Виклад основного матеріалу. Панок В. Г. (2024) зазначає, що основним показником якості освіти психологів є якість надання психологічних послуг і психологічної допомоги людям в умовах війни. Слідування формальним вимогам, формалізація усього процесу професійної підготовки психологів, самовідтворення і примноження формальних вимог значно переважають над деонтологічними вимогами до професії, неформальне, гуманне (у істинному значенні цього терміну) ставлення до особистості майбутнього психолога, породжують низку серйозних проблем теоретичного, методологічного і

методичного характеру в сучасній українській психології (Панок, 2024, с. 5). Показовим є і той факт, що більшість психологів, з початком активних бойових дій та появою великої кількості біженців і постраждалих, виявились нездатними надати першу психологічну допомогу і дітям і дорослим (Панок, 2024, с. 6).

Данилюк І. В., Литвин С. В (Данилюк, & Литвин, 2024) підкреслюють, що психологічна освіта України разом з іншими освітніми напрямками проходить сьогодні складний період трансформації на тлі поєднання національних наукових та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки фахових психологів. З метою віднайдення шляхів ефективної інтеграції української психологічної освіти у європейський освітній простір нами проаналізовано та узагальнено досвід підготовки психолога у провідних європейських країнах. У 1990 році Європейська Федерація професійних психологічних асоціацій (EFPPA) затвердила набір Оптимальних стандартів для психології як професії, куди було закладено вимоги до академічної освіти та професійного навчання психологів. Вважається, що єдиний європейський стандарт послугує покращенню якості професійної підготовки та практичної діяльності, а також поліпшенню якості підготовки психологів в країнах, які тільки-но розвивають свої освітні та підготовчі засади й головні напрямки професійної практики. Він також є необхідним для поширення країнами ЄС якісної психологічної практики та розвитку європейського виміру у професійній підготовці й практичній діяльності психологів (Данилюк, & Литвин, 2024, с. 8-9).

Матвієнко О. В., Затворнюк О. М. (2014) визначають особливості психолого-педагогічних умов та організації освітнього процесу під час підготовки психологів: 1) проектування змісту навчальних дисциплін із психології з орієнтацією на становлення культури мислення майбутнього фахівця та на конструктивне вирішення професійних завдань («Основи психоконсультації», «Основи психокорекції», «Основи психотерапії», «Психологія конфлікту» та інші); 2) застосування у процесі навчання студентів як фундаментальних, понятійних і психотехнічних знань із психології, так і ігрових та творчих методів, які активізують особистісний потенціал майбутнього фахівця, спрямовують і вдосконалюють процес професійної підготовки; 3) використання спеціальної підготовки студентів до продуктивної самостійної роботи з урахуванням рівня їх рефлексивності та сформованості умінь самоменеджменту та творчого мислення, що виступає засобом саморозвитку і самовдосконалення майбутніх фахівців у галузі психології; 4) використання психологічних засобів активізації професійної підготовки студентів у формах цілеспрямованого застосування професійно важливих якостей; 5) застосування основних форм психологічного супроводу майбутніх психологів у позанавчальній діяльності (центри психологічного консультування, психологічні клуби); 6) використання соціально-психологічних тренінгів (СПТ) професійного і особистісного зростання, спрямованих на активізацію відповідних структур в особистості майбутнього спеціаліста; 7) участь у тренінгових групах, яка дозволить оволодіти системою відповідних психологічних знань, які сприятимуть зростанню самопізнання та здатності до позитивного самоставлення до себе і життя, стимулюватиме розвиток здатності аналізувати власну поведінку з метою допомоги собі й іншим у досягненні більш ефективних міжособистісних взаємин; 8) використання різноманітних тренінгових заходів націлених на вирішення завдань професійної підготовки майбутніх психологів, які відображають специфіку кожного етапу навчання (Матвієнко, & Затворнюк, 2014, с. 218-219).

Діденко О. Г., Яланська С. П. (2024) зазначають, що в умовах воєнного часу надзвичайно важливим є досягнення єдності в українському суспільстві шляхом подолання суперечностей мовного, соціокультурного характеру, формування у молоді активної громадянської позиції на основі поваги до прав людини, духовних цінностей українського народу, національної самобутності, оборонної свідомості та психологічної стійкості, патріотизму, поваги до державних символів. Велику роль у цьому відіграє національно-патріотичне виховання молоді у закладах освіти різних рівнів (Діденко, & Яланська, 2024, с. 102). Розвиток національної ідентичності, активної громадської позиції, психологічної стійкості надзвичайно важливий у підготовці майбутніх психологів.

На основі проведеного анкетування серед здобувачів вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (115 осіб) на отримали відповіді (див. рис. 1).

Із наведеного далі рис. 2 зрозуміло, що серед відповідей респонденти відмітили: особливості організації роботи з постраждалими від сексуального насильства (69,0%); здійснення соціальної, психологічної реабілітації військовослужбовців та членів їх родин (85,0%); техніки соціальної, психологічної діагностики і реабілітації для дітей (87,0%); проведення психологічної/психолого-педагогічної корекції з урахуванням індивідуальних потреб кожної особистості (для різних вікових категорій) (91,0%).

На сьогодні, в освітніх програмах зі спеціальності 053 Психологія, окрім врахування вимог Стандарту вищої освіти України (другий (магістерський) рівень, галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальність 053 «Психологія», затвердженого 24.04.2019 р., наказ №564) важливо забезпечити відповідність програмних компетентностей вимогам професійного стандарту «Практичний психолог (соціальна сфера)» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України

№ 211 від 03.02.2021 р.) стандарту «Практичний психолог закладу освіти» (наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №2425-20 від 24.11.2020 р.).

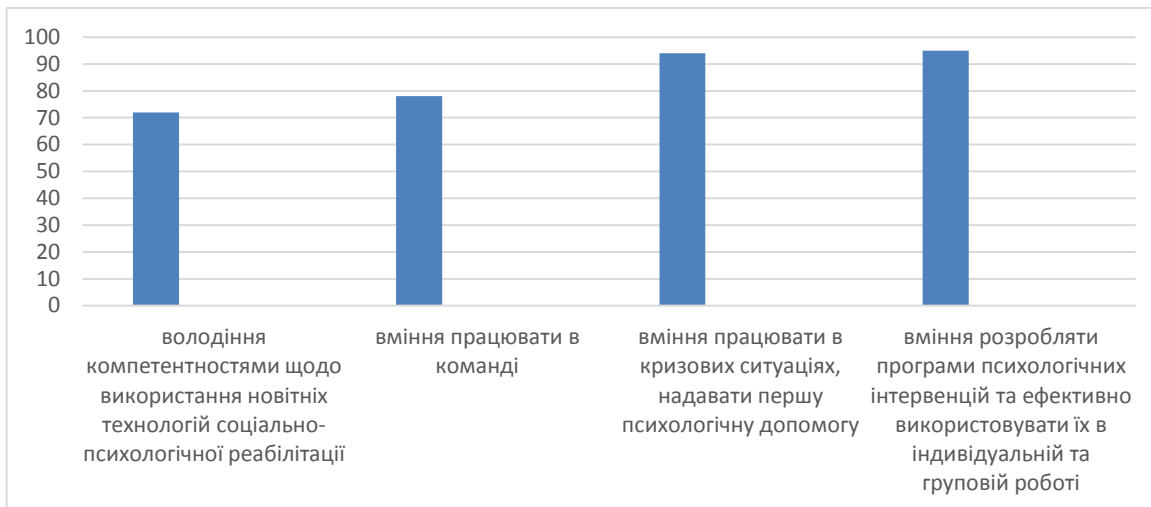

Рис. 1 Результати анкетування серед здобувачів вищої освіти щодо питання «Які компетентності, на Вашу думку, важливі під час підготовки майбутніх психологів затребуваних на ринку праці?»

Із рис. 1 зрозуміло, що серед відповідей, які відмічено більшістю опитаних: вміння працювати в кризових ситуаціях, надавати першу психологічну допомогу (94,0%); вміння розробляти програми психологічних інтервенцій та ефективно використовувати їх в індивідуальній та груповій роботі (95,0%); вміння працювати в команді (78,0%); володіти компетентностями щодо використання новітніх технологій соціально-психологічної реабілітації (72,0%).

На питання «На що має здійснюватися акцент під час вивчення програм психологічних інтервенцій в індивідуальній та груповій роботі, методичного інструментарію соціально-психологічної реабілітації в умовах воєнного та повоєнного часу?» отримали відповіді (див. рис. 2).

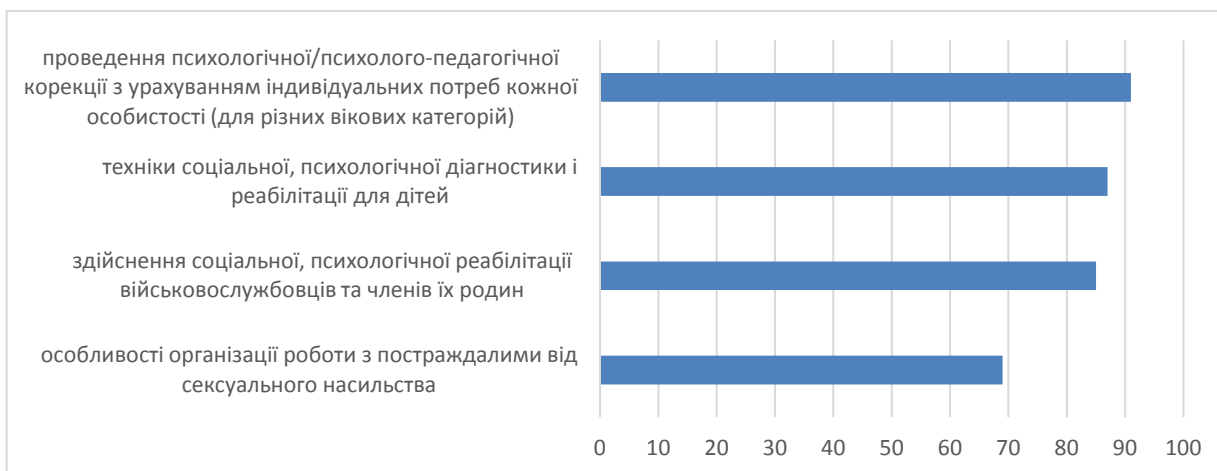

Рис. 2 Результати анкетування серед здобувачів вищої освіти «На що має здійснюватися акцент під час вивчення програм психологічних інтервенцій в індивідуальній та груповій роботі, методичного інструментарію соціально-психологічної реабілітації в умовах воєнного та повоєнного часу?»

Обов'язкові компоненти мають сприяти формуванню відповідних компетентностей та результатів навчання. Наприклад, ОК «Індивідуальна, групова психотерапія та консультування» представлена такими змістовими компонентами: Тема 1-2. Психотерапія та психологічне консультування. Основні вимоги до фахівця-психолога, психотерапевта. Тема 3-6. Основні психотерапевтичні напрямки. Тема 7. Соціальне та емоційне навчання. Практики відновлення. Тема 8-9. Психологічне/кризове консультування.

Дисципліна забезпечує відповідні загальні, фахові компетентності та програмні результати навчання (див. табл. 1).

Таблиця 1

Інформаційні матеріали щодо змісту ОК «Індивідуальна, групова психотерапія та консультування» ОП «Кризова психологія. Соціально-психологічна реабілітація» (укл. проф. Яланська С.П.)

Компетентності та результати навчання		Методичний інструментарій
Загальні компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента	<p>ЗК-2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.</p> <p>ЗК-3. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).</p> <p>ЗК-4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.</p> <p>ЗК-9. Здатність мотивувати людей та рухатися до спільної мети.</p>	<p>Методи за характером навчально-пізнавальної діяльності студентів: проблемного навчання; частково-пошуковий; дослідницький.</p> <p>Методичні прийоми як компоненти методів: вербальні; ілюстративно-демонстраційні; прикладні; інтерактивні.</p>
Фахові компетентності, якими повинен оволодіти здобувач після завершення вивчення освітнього компонента	<p>ФК-2. Здатність самостійно планувати, організувати та здійснювати психологічне дослідження з елементами наукової новизни та / або практичної значущості.</p> <p>ФК-3. Здатність обирати і застосувати валідні та надійні методи наукового дослідження та/або доказові методики і техніки практичної діяльності.</p> <p>ФК-4. Здатність здійснювати практичну діяльність (тренінгову, психотерапевтичну, консультаційну, психодіагностичну та іншу залежно від спеціалізації) з використанням науково верифікованих методів та технік.</p> <p>ФК-7. Здатність приймати фахові рішення у складних і непередбачуваних умовах, адаптуватися до нових ситуацій професійної діяльності.</p> <p>ФК-10. Здатність розробляти та впроваджувати інноваційні методи психологічної допомоги клієнтам у складних життєвих ситуаціях.</p>	<p>Методи за формою організації навчання: лекції; практичні заняття; самостійна робота студентів.</p> <p>Нестандартні методи та техніки (фототерапія, вправи з МАК, АСПП, кінотерапія, екотерапія та ін.).</p> <p>Методи оцінювання: усний контроль та письмовий контроль, метод самоконтролю.</p>
Результати навчання	<p>ПРН-2. Вміти організувати та проводити психологічне дослідження із застосуванням валідних та надійних методів.</p> <p>ПРН-3. Узагальнювати емпіричні дані та формулювати теоретичні висновки.</p> <p>ПРН-4. Робити психологічний прогноз щодо розвитку особистості, груп, організацій.</p> <p>ПРН-5. Розробляти програми психологічних інтервенцій (тренінг, психотерапія, консультування тощо), провадити їх в індивідуальній та груповій роботі, оцінювати якість.</p>	

Розширення фахових компетентностей майбутніх психологів можливо завдяки проведенню сертифікатних освітніх програм. Наприклад, Благодійний фонд «Безпечне майбутнє» за підтримки Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) спільно з Полтавським національним педагогічним університетом імені В. Г. Короленка на базі факультету психології і соціальної роботи зорганізували навчання в унікальній Школі екстремальної та кризової психології для фахівців із надання психологічної допомоги Полтавській й Кіровоградській областей. Унікальність програми полягає в поєднанні кращих здобутків спікерів-практиків і науковців, які мають досвід роботи з різними віковими категоріями осіб, вивчають і враховують досягнення українських і зарубіжних фахівців з екстремальної та кризової психології. Результатом навчання в Школі екстремальної та кризової психології для слухачів із Кіровоградської та Полтавської областей стали вміння надавати першу психологічну допомогу в екстремальних ситуаціях, розуміння загальних принципів роботи з гострою реакцією на стрес, кризою втрати, основ загальної психопатології, загальних принципів лікування психічних розладів тощо (<http://psychology.pnpu.edu.ua/news/u-poltavskomu-nacjonalnomu-pedagogichnomu-universyteti-rozpochala-robotu-shkola-ekstremalnoyi-ta-kryzovoyi-psyhologiyi.html>).

За результатами роботи II Міжнародного науково-практичного форуму «Психологія і соціальна робота у XXI столітті», що відбувся 20-22 листопада 2024 року на базі Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (<http://pnpu.edu.ua/news/mizhnarodnyj-naukovo-praktychnyj-forum-psyhologiya-i-soczialna-robotu-u-hhi-stolitti.html>) серед рекомендацій учасників було запропоновано: під час розробки та вдосконалення освітніх програм підготовки здобувачів вищої школи зі спеціальностей психології та соціальної роботи, включення змістових складових, які сприятимуть формуванню професійних компетентностей фахівця, що є важливими в умовах воєнного та повоєнного часу. А саме, передбачають вміння: працювати у складних/кризових умовах; здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти методичним інструментарієм з відновлення ментального здоров'я; продовжувати розширювати компетентності здобувачів вищої освіти з корпоративної (організаційної), соціальної, кризової психології.

Висновки. Таким чином, сьогодення вимагає формування та розвитку професійних компетентностей майбутніх психологів для здійснення ефективної діяльності з різними групами осіб в умовах воєнного та повоєнного часу. Під час надання освітніх послуг здобувачам вищої освіти варто здійснювати акцент на формуванні знань, умінь та навичок, які сприятимуть роботі психолога /практичного психолога/ кризового психолога працювати у складних/кризових умовах; здійснювати соціальну, психологічну реабілітацію військовослужбовців та членів їх родин; володіти інноваційним психологічним інструментарієм з відновлення психічного здоров'я. Перспективами дослідження є продовження впровадження інноваційних технологій під час підготовки майбутніх психологів, які в подальшому будуть здійснювати професійну діяльність на високому фаховому рівні.

Список використаних джерел

- Данилюк, І. В., & Литвин, С. В. (2024). Інтеграція національних та освітніх традицій з європейськими стандартами підготовки. В кн. *Професійна підготовка психологів в Україні : стратегічні завдання: зб. матеріалів Всеукр. круглого столу* (с. 8-12). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf
- Діденко, О. Г., & Яланська, С. П. (2024). Національно-патріотичне виховання молоді в закладах освіти України: психологічні аспекти. В кн. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія* (Том 35 (74), № 4, с. 102-107). Київ: Таврійський нац. ун-т імені В. І. Вернадського. Взято з https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/18.pdf
- Матвієнко, О. В., & Затворнюк, О. М. (2014). Професійна підготовка майбутніх психологів як психолого-педагогічна проблема. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*, 1 (1), 215-220. Взято з [file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1\(1\)_41.pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1(1)_41.pdf)
- Панок, В. Г. (2024). Проблеми професійної підготовки психологів. В кн. *Професійна підготовка психологів в Україні: стратегічні завдання: зб. матеріалів Всеукр. круглого столу* (с. 5-7). Київ: УНМЦ практичної психології і соціальної роботи. Взято з https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf
- Bieschke, K. J., & Mintz, L. B. (2012). Counseling psychology model training values statement addressing diversity: History, current use, and future directions. *Training and Education in Professional Psychology*, 6(4), 196-203. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0030810>
- Erickson Cornish, J. A., Riva, M. T., & Smith, R. D. (2015). Responding to the conscience clause: A complex and crucial issue in the education and training of health service psychologists. *Training and Education in Professional Psychology*, 9(4), 271-274. DOI: <https://doi.org/10.1037/tep0000098>

References

- Bieschke, K. J., & Mintz, L. B. (2012). Counseling psychology model training values statement addressing diversity: History, current use, and future directions. *Training and Education in Professional Psychology, 6*(4), 196-203. DOI: <https://doi.org/10.1037/a0030810>
- Danyliuk, I. V., & Lytvyn, S. V. (2024). Intehratsiia natsionalnykh ta osvitynykh tradytsii z yevropeiskymy standartamy pidhotovky [Integration of national and educational traditions with European training standards]. In *Profesiina pidhotovka psykholohiv v Ukraini: stratehichni zavdannia [Professional training of psychologists in Ukraine: strategic tasks]: zb. materialiv Vseukr. kruhloho stolu* (pp. 8-12). Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf [in Ukrainian].
- Didenko, O. H., & Yalanska, S. P. (2024). Natsionalno-patriotychne vykhovannia molodi v zakladakh osvity Ukrainy: psykholohichni aspekty [National-patriotic education of youth in educational institutions of Ukraine: psychological aspects]. In *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia [Scientific notes of Vernadsky TNU. Series: Psychology]* (Vol. 35 (74), No 4, pp. 102-107). Kyiv: Tavriiskyi nats. un-t imeni V. I. Vernadskoho. Retrieved from https://psych.vernadskyjournals.in.ua/journal/4_2024/18.pdf [in Ukrainian].
- Erickson Cornish, J. A., Riva, M. T., & Smith, R. D. (2015). Responding to the conscience clause: A complex and crucial issue in the education and training of health service psychologists. *Training and Education in Professional Psychology, 9*(4), 271-274. DOI: <https://doi.org/10.1037/tep0000098>
- Matvienko, O. V., & Zatvorniuk, O. M. (2014). Profesiina pidhotovka maibutnykh psykholohiv yak psykholohopedahohichna problema [Professional training of future psychologists as a psychological and pedagogical problem]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii Psykholohichni nauky [Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Psychological Sciences]*, 1 (1), 215-220. Retrieved from file:///C:/Users/Admin/Downloads/nvkhp_2014_1(1)_41.pdf [in Ukrainian].
- Panok, V. H. (2024). Problemy profesiinoi pidhotovky psykholohiv [Problems of professional training of psychologists]. In *Profesiina pidhotovka psykholohiv v Ukraini: stratehichni zavdannia [Professional training of psychologists in Ukraine: strategic tasks]: zb. materialiv Vseukr. kruhloho stolu* (pp. 5-7). Kyiv: UNMTs praktychnoi psykholohii i sotsialnoi roboty. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740900/1/2024_04_23_NAPS_Tes_new.pdf [in Ukrainian].

DIDENKO O.

National University «Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic», Ukraine

YALANSKA S., ANUSHKEVYCH V.

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University, Ukraine

TRAINING FUTURE PSYCHOLOGISTS SOUGHT AFTER BY THE LABOR MARKET IN WAR AND POST-WAR TIME

Wartime conditions impose new requirements to training psychologists possessing the tools for working in difficult life situations. Professional training of specialists for assisting jobs in an educational institution should not be limited to the study of traditional psychological tools, common approaches to the methods of work with different categories of people. The purpose of the article is to conduct a logical and psychological analysis of the issue related to training future psychologists sought after by the labor market in war and post-war time, to disclose the results of a survey of higher school students regarding the psychologists' competencies that are of great importance today, to define the recommendations for training specialists who will carry out effective activities in crisis situations, during social and psychological rehabilitation, people's mental health support, resilience building, etc. Among the recommendations are the following: when organizing the educational process, it is worth focusing on developing students' knowledge and skills that will facilitate the psychologist's work in difficult/crisis conditions, their ability to provide psychological first aid in extreme situations and understanding of the general principles of overcoming acute stress reactions, carrying out social and psychological rehabilitation of military people and their family members; to have methodological tools for restoring mental health of various categories of people.

Key words: future psychologist, training, educational process, professional competencies, learning outcomes, mental health support, mental health.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2024 р.